

«ΣΠΗΛΙΟΣ» ΑΝΤΙΣΑΣΑΣ ΤΟ ΜΑΝΤΕΙΟ ΤΟΥ ΟΡΦΕΑ ΣΤΗ ΛΕΣΒΟ

Χ.Β. Χαρίσης
Δρ Ιατρός

Α.Β. Χαρίσης
Δρ Ηλεκτρολόγος-Μηχανικός

Β.Α. Χαρίσης
Αρχιτέκτων-Πολεοδόμος

Τα περισσότερα σπήλαια της Λέσβου εντοπίζονται στους ασβεστολιθικούς όγκους του ανατολικού τμήματός της. Στο δυτικό τμήμα, μεταξύ των ηφαιστειογενών πετρωμάτων που κυριαρχούν, απαντώνται και λίγοι ασβεστολιθικοί λόφοι, κυρίως στην περιοχή της Άντισσας. Εκεί εντοπίσαμε πρόσφατα ένα από τα σπουδαιότερα, από ιστορική άποψη, σπήλαια του νησιού.

1. Χάρτης της Λέσβου (σχέδιο Χ. Χαρίση).

2. Η είσοδος του «Σπήλιου» φωτογραφημένη από την περιοχή λιβέρι (φωτ. Α. Χαρίση).

Ο «Σπήλιος» ή «Μαγαράς»¹ είναι το επιβλητικότερο και μεγαλύτερο σπήλαιο της δυτικής Λέσβου [στύμα: 39Α 15. 331' Β - 25Α 58.122' Α - υψ. 160 μ.] (εικ. 1). Βρίσκεται στην περιοχή (τα) Ράσα, σε απόστομη ρεματιά ομώνυμου λόφου, 2,5 χλμ. βορειανατολικά της σύγχρονης Άντισσας. Η ρεματιά αυτή σχηματίστηκε από νοτιοδυτικής κατεύθυνσης τεκτονικό ρήγμα, όπου κυλάει το χειμάρρος Ρασκανός και χωρίζει το λόφο του Σπήλιου από τα γειτονικά του υψηλά Τρυπός και Τούμπα. Σε μικρή απόσταση (5,5 χλμ.) από την ποταμοθάλασσα βρίσκεται η αρχαία Αντισσα (σημερινό Οβριόκαστρο). Ο λόφος Σπήλιος αποτελείται από μεσοπαχυντραματώδεις ασβεστολιθικούς πέρμας ήλικις. Ο σχηματισμός του σπηλαίου οφείλεται σε συνδυασμό καρστικών και τεκτονικών διεργασιών. Η είσοδος του (πλάτους 10 μ. και ύψους 12 μ. περίπου) είναι στραμμένη προς την νοτιο-νοτιοανατολικά (εικ. 2). Το σπήλαιο αποτελείται από έναν μεγάλο ωαειδή βάλομα 600 τ.μ. περίπου, με μεγάλες διαστάσεις: 32 μ. μήκος, 23 μ. πλάτος και περίπου 15 μ. ύψος (εικ. 3, 4). Ο φωτισμός στο εσωτερικό είναι πολύ καλός, λόγω του μεγάλου ανοιγμάτου του στομάου, και η υγρασία μικρή, γεγονός που εξηγεί την έλλειψη σταλακτικών διαδικούμενων. Αμέσως πίσω από την είσοδο (εικ. 3, αρ. 1) βρίσκονται δύο πέτρινες βαθιώδεις (εικ. 3, αρ. 6). Το δάπεδο του σπηλαίου είναι επιπλέον, πιθανώς τεχνήτη διαμορφωμένο. Από το μέσον του κατά μήκος άξονα του σπηλαίου 13 αλάξειτοι ογκόλιθοι (οι δύο

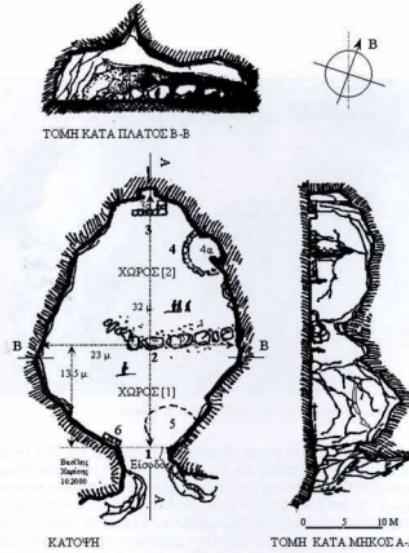
μεγαλύτεροι διαστάσεων $3.2 \times 1.8 \times 2.2$ μ. και $2.3 \times 4.8 \times 2.3$ μ.) τοποθετημένοι στη σειρά με διεύθυνση από τα ανατολικά προς τα δυτικά σχηματίζουν τοίχο στο μέσον του κατά πλάτος άξονα του σπηλαίου, ο τοίχος στρέφεται από τα ΝΔ προς τα ΒΑ, αφήνοντας πέρασμα πλάτους 8 μ. από το αριστερό άκρο του σπηλαίου. Ο τοίχος αυτός είναι τοποθετημένος κάτω ακριβώς από ένα φυσικό χαμηλώμα της οροφής, πριν αυτή ανυψωθεί εκ νέου στα 7 μ. περίπου. Αφήνεται έτσι ένα άνοιγμα μεταξύ του τοίχου και της οροφής μολις 1.5 - 3 μ., που εμποδίζει μερικώς τη διέλευση του φωτός στο πίσω δεξιό μέρος του σπηλαίου. Πίσω από τον τοίχο και ακριβώς αντιδιαμετρικά στην είσοδο υπάρχει «καλυμμένη» εν μέρει σταλαγματικό μέλικο - μια ορθογώνια και ανοιχτή από αριστερά αργολιθοδόμη (εικ. 3, αρ. 3), με εσωτερικές διαστάσεις 3.8 μ. μήκος και 2.2 μ. πλάτος. Το ύψος του τοίχου της είναι 0.45 μ. και το πάχος του 1.25 μ. Η πίσω πλευρά της κατασκευής είναι το τοίχωμα της σπηλαίας, όπου υπάρχει κοχύη στο βάρχο (εικ. 3, αρ. 3a). Δεξιά από αυτήν και σε απόσταση 4 μ. βρίσκεται δεύτερη ελλειψοειδής αργολιθοδόμη (εικ. 3, αρ. 4) - με μεγάλη διάμετρο 6.2 μ. και μικρή διάμετρο 3.6 μ. -, η οποία περιβάλλει επίσης μια κόγχη στο βάρχο (εικ. 3, αρ. 4a). Η πρώτη κατασκευή είναι μερικώς ορατή από την είσοδο στο σπηλαίο, ενώ η δεύτερη δεν είναι ορατή παρά μόνο από την πίσω πλευρά του τοίχου.

Στο σπήλαιο υπάρχουν ίχνη ανθρώπινης παρουσίας, με

ιστορία 5.000 χρόνων (εικ. 5, 6)²: μυλόλιθοι, μία λίθινη λειασμένη σφύρα, στενά εργαλεία, μια φολίδα και δύο λεπίδες από μάυρο κερατόλιθο, λίγα κοχύλια τύπου πεταλίδων και ένα θραύσμα από πήλινο σφονδύλι. Τα όστρακα των αγγείων είναι κυρίως χειροποίητα, από πηλό καστανότεφρο στον πυρήνα, με πολλές προσμείξεις, στελή οπίτηρη και στιλβωμένη ή λειασμένη εξετερική και εσωτερική επιφάνεια. Τα αγγεία έχουν μάυρο, καφέ ή καστανοκόκκινο χρώμα. Μερικά φέρουν εγχάρακτη στικτή διακόσμηση. Σε μερικές περιπτώσεις αναγνωρίστηκαν και κάποια τυπολογικά στοιχεία, όπως διάτρητες ορίζοντες λαβές, κομβία στο σώμα των αγγείων και κλίση του χειλούς τους προς το εσωτερικό. Στο σπήλαιο υπάρχει επίσης πληθύρα όστρακών από πίθους. Τα παραπάνω αγγεία είναι όμως μια αιτία της Πρώιμης Χαλκοκρατίας από τη Θερμή I, II, III, IV και V της Λέσβου³. Επίσης, υπάρχουν όστρακα τροχιλάτων αγγείων –της προϊστορικής πάντα περιόδου– από πηλό καθαρό ή με προσμείξεις καστανόθρυμα χρώματος, τα οποία φέρουν κόκκινα στιλβωμένα γάνωμα, καθώς και όστρακα από τεφρό πηλό με προσμείξεις, λειασμένα αλλά αστιβώτα. Χαρακτηριστικό του πηλού είναι ότι εμπεριέχει μαρμαρυγία. Ως τυπολογικά χαρακτηριστικά αυτής της καπηγορίας αγγείων μπορούν να επισημανθούν τα εξής: τανιόσχημες λαβές, μεγάλα κομβία στο σώμα του αγγείου, κλίση του χειλούς προς τα έξω. Τα αγγεία αυτά έχουν τα ίδια χαρακτηριστικά με εκείνα της Μέσης και της Ύστερης Χαλκοκρατίας της Θερμής και της Αντισσας⁴. Τα παραπάνω όστρακα είναι διάσπαρτα σε όλολόρη την έκταση του σπηλαίου. Τέλος, πίσω από τον τοίχο των ογκολίθων και μπροστά από την ορθογώνια κατασκευή, υπάρχουν τεφρό αιολικά όστρακα (buschero), λεπτά, από εξαιρετικά καθαρό πηλό με μικρή ποσότητα μαρμαρυγία, και με άριστη (εσωτερικά και εξετερικά) στιλβωση. Η διακόσμηση, όπως υπάρχει, είναι εγχάρακτη (πρόκειται κυρίως για μία ορίζοντα γραμμή). Όσον αφορά την τυπολογία, εντοπίστηκαν λαβές κανθάρων, μία λαβή από υδρία, τανιόσχημες λαβές και λαβές αμφόρευν. Τα όστρακα αυτά θα μπορούσαν να συσχετίσουν με τα αρχαϊκά αγγεία της Αντισσας⁵.

Ενδιαφέροντα ευρήματα επισημάνθηκαν και κατά την έρευνα της γύρω περιοχής. Στην κορυφή του λόφου του σπηλαίου υπάρχει τραπεζοειδής κατασκευή (dolmen), από ασβεστολιθική πλάκα διάστασεών 2,1 x 1,4 μ. και πάχους 0,2 μ., που στηρίζεται σε τέσσερις κάβετα τοποθετημένες αλλά ξευθεύτερες πέτρες ύψους 0,4 μ. Τα χαρακτηριστικά της κατασκευής αυτής μοιάζουν με εκείνα της καπηγορίας dolmen της «μάδας του Οτράπο» της Ιταλίας, που χρονολογούνται στις αρχές της 7ης χιλιετρής π.Χ.⁶, και της «Γιαλομάντρας» στη Σιμόθρακή⁷. Στην περιοχή Αγιά της Τούμπας, όπου βρίσκονται τα ερείπια της βυζαντινής Μονής Αγ. Θεοφάνους (11ος αιώνας), διατρύπονται λείψανα αρχαιότερου (πιθανώς ρωμαϊκού) κτίσματος. Δέκα μέτρα ανατολικά της μονής βρίσκεται ανοικτός λαξευτός τάφος (0,78 μ. πλάτος, 1,9 μ. μήκος και 0,8 μ. βάθος), ενώ 40 μ. δυτικά της μονής υπάρχει επιμελώς λαξευμένος εσωτερικά μονολιθικός ογκόλιθος, ανοικτός από πάνω, με εσωτερική διάμετρο 1,55 μ. και ύψος 1,3 μ. Φέρει λαξευτή είσοδο, πλάτους 0,5 μ. Η χρονολόγηση και η χρήση της κατασκευής αυτής παραμένουν γνώστες. Αναφέρεται ως «ασκηταριό⁸», αλλά η εκδοχή να λαξεύτηκε από κάποιους μοναχούς είναι μάλλον απίθανη. Η προσωπική μας άποψη είναι ότι ισάς πρόκειται για μεγαλιθικό μνημείο-τάφο. Στην περιοχή γύρω από τη μονή υπάρχουν λίγα αρχαϊκά και αρκετά ρωμαϊκά όστρακα.

Στο σπήλαιο της Αντισσας δεν εντοπίστηκαν ευρήματα παλαιότερα της Πρώιμης Χαλκοκρατίας. Δεν αποκλείεται, όμως, κάποια η αρχαιολογική σκαπάνη να αποκαλύψει κάτι τέτοιο σε βαθύτερα στρώματα, δεσμώμενα των κατάλληλων συνθηκών διαβίωσης που επικρατούν στο σπήλαιο, καθώς και του πρόσφατου εντοπισμού των πρώτων παλαιολιθικών εργαλείων στον νησί⁹. Κατά την Πρώιμη Χαλκοκρατία, η χρήση του «Σπήλαιου» ήταν πιθανώς αυτή της γεωργοκτηνοτρο-

3. Σκαριόπιδη «Σπήλαιο» Αντισσας: 1. Είσοδος. 2. Τοίχος. 3. Ορθογώνιο κατασκευή 3a. Κόγχη. 4. Ελεύθεροις διαστάσεις 4a. Κόγχη 5. Ανάχωμα 6. Πέτρινες βαθμίδες (σχέδιο Β. Χαρίση).

4. Το εσωτερικό του σπηλαίου φωτογραφημένο από την είσοδο. Στη μέση διακρίνεται ο τοίχος από ογκόλιθους (φωτ. Α. Χαρίση).

φικής εγκατάστασης, όπως μαρτυρούν τα εργαλεία και τα χρηστικά αγγεία. Για τη χρήση του σπηλαίου στη Μέση και Υστέρη Χαλκοκρατία μάρον πιθεύονται να γίνουν. Σύμφωνα με όσα είναι γνωστά από άλλες περιοχές της Ελλάδας, δεν μπορεί να αποκλείστει η λατρευτική χρήση του¹⁰. Στους ιστορικούς χρόνους ο «Σπήλαιος» αποτελούσε αγροτικό ιερό – όπως φαίνεται από τις πληροφορίες που υπάρχουν γενικότερα για τη χρήση των σπηλαίων στην Ελλάδα και στη Μ. Ασία την εποχή εκείνη¹¹, αλλά και από τα στοιχεία που θα αναφέρουμε παρακάτω¹². Ενδεικτικά είναι, καταρχήν – από πλευράς ποιότητας κατασκευής και τυπολογίας – τα όστρακα της αρχαικής εποχής που βρίσκονται μέσα σ' αυτόν. Η πολύ καλή ποιότητά τους¹³ δηλώνει λατρεία, και μάλιστα καπίσιο πήρα, όπως υπονοεί η υπέρτατη κανθαρών¹⁴. Από τα ποιητικά ευρήματα του «Σπήλαιου» θεωρούμε τις κατασκευές που βρίσκονται στο εσωτερικό του. Το γεγονός ότι η κατασκευή αρ. 3 (εικ. 3) βρίσκεται στην κορυφή του κυριαρχού κατά μήκος άρσην του χώρου, υποδεικνύει ότι η παρουσία της απαιτούσε ιδιαίτερη έμφαση και προβολή και αποτελούσε το κύριο σημείο αναφοράς του χώρου για τον επισκέπτη. Η αποκλειστική εντόπιση αναθηματικών αγγείων μπροστά από αυτή την κατασκευή, δηλώνει τελεστουργική χρήση της. Τα χαρακτηριστικά της μοιάζουν με εκείνα της εσχάρας προσφόρων. Η κατασκευή αρ. 4

5. Προϊστορικά όστρακα από τον «Σπήλαιο» (φωτ. Χ. Χαρίσι).

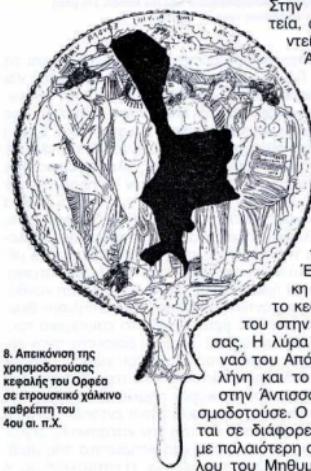
6. Τεφρά αιολικά αγγεία από τον «Σπήλαιο» (φωτ. Χ. Χαρίσι).

(εικ. 3) συνιστούσε χώρο ιδιαίτερης χρήσεως, και δεν ήταν ορατή από την είσοδο και τον πρώτο χώρο του σπηλαίου, λόγω της παρεμβολής του τοίχου των συγκολίθων, ο οποίος χώριζε το σπήλαιο σε δύο μέρη. Η δύσκολη –από κατασκευαστική άποψη– διάίρεση του μεγάλου χώρου σε δύο τμήματα, κατά την έννοια του βάθους, μαρτυρεί τεχνητή διαμόρφωση του σπηλαίου, και σημαιάζει με αυτή των αρχαίων ιερών (πρόναος και άβατον). Ομοία διάίρεση του χώρου απαντάται στα μαντεία των Δελφών, των Διδύμων, της Κλάρου¹⁵ και της Δωδώνης¹⁶ (εικ. 7). Στον πρώτο χώρο περίμεναν οι επισκέπτες και στον δεύτερο χώρο (άβατον) συντελείτο η χρηματοδόσια. Ειδικότερα, ο δεύτερος χώρος περιλάμβανε ένα μέρος (μη ορατό από το χώρο αναμονής του επισκέπτη¹⁷) όπου ο μάντης δεχόταν το χρηματό από το θεό (ώπως και η κατασκευή αρ. 4 του «Σπήλαιου» Αντισας), και ένα δεύτερο μέρος, όπου τοποθετούνταν τα αφερώματα και ανακουνωνόταν ο χρηματός από το μάντη. Το δεύτερο αυτό μέρος ήταν, φυσικά, ορατό από το χώρο αναμονής (ώπως και η κατασκευή αρ. 3 του «Σπήλαιου» Αντισας). Η διαμόρφωση του σπηλαίου με βάση τα παραπάνω χαρακτηριστικά αποτελεί ισχυρή ένδειξη της λειτουργίας του ως μαντείου.

Στην αρχαία γραμματεία, ως περίφημο ματείο της αρχαίας Αντισας αναφέρεται αυτό του Ορφέα. Η ιδρυσή του συνδέεται με το μύθο του διαμελισμού του ήρωα από τις μαινάδες της Θράκης, οι οποίες πέταξαν τα μέλη του στον Έβρο. Από τη Θράκη το κύμα εφέρε το κεφάλι και το λύρα

του στην ακτή της Αντισας. Η λύρα φυλασσόταν σε ναό του Απόλλωνα στη Μυτιλήνη και το κεφάλι σε ιερό στην Αντισα, όπου και χρηματοδοτούσε. Ο μάθος παραδίδεται σε διάφορες παραλλαγές¹⁸, με παλαιότερη αυτήν του Μηρούλου του Μηθυμναίου¹⁹. Στη με-

γάλη φήμη του μαντείου αναφέρεται και ο Φιλόστρατος²⁰, που περιγράφει την επίσκεψη του μάγου-φιλόσοφου Τυανέα Απολλώνιου στο «άδυτον» του Ορφέα, το οποίο όμως δεν λειτουργούσε πλέον εκείνη την εποχή (ιος αιώνας π.Χ.). Αναφέρε, λοιπόν, στη κάποιες το μαντείο αυτό επισκιάζει τα μαντεία του Απόλλωνα στο Γρύνειο, στην Κάρο και στους Δελφούς²¹. Ακόμα και από τη Βαβυλώνα έφταναν ωπεταπλένει για πάρουν χρηματο, και εκεί ο Κύρος ΙΙ ο Μέγας έλαβε το χρηματο που προεβλέψει το θάνατό του²². Τελικά ο Απόλλωνας, για να εμποδίσει την περιπέτεια εξάπλωσης της φήμης του Ορφέα, του απαγόρευσε την άσκηση της μαντικής τέχνης²³. Οι παλαιότερες σωζόμενες αναφορές στο μαντείο είναι οι απεικονίσεις της κεφαλής του Ορφέα που χρηματοδοτεί σε αντικείμενα του 5ου και 4ου αιώνα π.Χ. Ένας χάλκινος καθρέπτης του 4ου αιώνα π.Χ. με την παραπάνω απεικόνιση –από τάφο στην Chiusi της Τοσκάνης–, φέρει την επιγραφή (σε ετρουσκική γραφή) «ΥΦΕΦ» (εικ. 8). Ένας νέος, δεξιά της κεφαλής, κρατάει πλάκες με χαραγμένους χρηματος. Μάλιστα, η όλη σκηνή φαίνεται να εξελίσσεται μέσα στη πτηλία. Μία ερυθρόμορφη κυλίκα του 5ου αιώνα π.Χ. απεικονίζει, αριστερά από την κεφαλή, έναν καθήμενο νέο να σημειώνεται τους χρηματος σε πλάκες (εικ. 9). Δεξιά του Ορφέα βρίσκεται ο Απόλλωνας. Ίσως να πρόκειται για τη σκηνή της απαγόρευσής άσκησης της μαντικής λειτουργίας προς τον Ορφέα την οποία διηγείται ο Φιλόστρατος. Μία απτική ερυθρόμορφη υδρία του τελευταίου τετάρτου του 5ου αιώνα π.Χ. απεικονίζει τη κεφαλή του Ορφέα και τον Απόλλωνα να στέκεται μπροστά του (εικ. 10). Από το 5ο αιώνα π.Χ. χρονολογείται και μία ερυθρόμορφη κάλπη που απεικονίζει έναν άνδρα που σκύβει πάνω από την κεφαλή του Ορφέα²⁴. Η παραπάνω σκηνή απεικονίζεται επίσης σε πολλά κοσμήματα της αρχαιότητας²⁵ (εικ. 9). Οι πολλαπλές ρήτες και απεικονιστικές αναφορές στο μαντείο δεν μπορεί να είχαν αμηγώς μυθικό υπόβαθρο. Φαίνεται ότι το «άδυτον» του Ορφέα πράγματα υπήρχε και συμφωνα με τον Φιλόστρατο –ο οποίος, ας σημειωθεί, ήταν ιδιαίτερη επιμελής στις περιγραφές του– βρισκόταν σε «ρήμα της λέσβου [...] και έν κοιλή τη γῆ»²⁶. Βρισκόταν δηλαδή στη σπηλιά μιας χαράδρας²⁷, όπως ακριβώς και ο «Σπήλαιος» της Αντισας²⁸. Αναφορικά πάντα με την τοποθεσία του μαντείου, ο Ιουκανιάς αναφέρει στην ίδια θέση την υπάρχη Βακχείου κατά τη ρωμαϊκή εποχή²⁹. Στο σπήλαιο εντοπίστηκαν ελάχιστα δοτάρια της ρωμαϊκής περιόδου, αλλά 500 μ. νότια από το σπήλαιο και σε άμεση οπική επαφή με αυτό υπάρχει η τοποθεσία Λιβέρι. Η επιμολογία του τοπωνύμου από το ρωμαϊκό προστατύνω «Liber» του Διονύσου «Ελευθέρεως» είναι κάπι παραπάνω από πιθανή³⁰. Λίγο μακρύτερα, στις περιοχές Παπάρες και Αγιά, εντοπίστηκαν –όπως προαναφέρ-

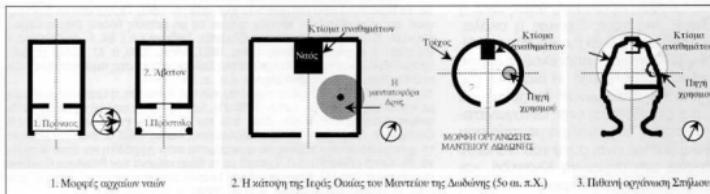

8. Απεικόνιση της χρηματοδοτώσας κεφαλής του Ορφέα σε επιρροιακό χάλκινο καθρέπτη του 4ου αι. π.Χ.

θηκε- ρωμαϊκά αρχιτεκτονικά λείψανα και όστρακα. Όλα τα παραπάνω οδηγούν στην υπόθεση ότι το Βακχέιον που αναφέρει ο Λουκιανός βρισκόταν πιθανώς στη γύρω από το σπήλαιο περιοχή, αλλά δεν ωζεται σημέρα, επειδή τα οικοδομικά υλικά της χρησιμοποιήθηκαν στην κατασκευή μυζαντινών ναών³¹. Εξάλλου, και τα υπόλοιπα τοπωνύμα της περιοχής συνηγορούν με την ταύτιση του μαντείου του Ορφέα με τον «Σπήλαιο». Και πρώτα απ' όλα, η δεύτερη ονομασία του σπηλαιού, «Μαγαράς», που προέρχεται από το αρχαίο ουσιαστικό «μέγαρον», ή «μαγαρόν», που σημαίνει «σπήλαιο μυστηριακών τελετών»³². Η λέξη απόκτησε μεωρητική σημασία για τους χριστιανούς [μαγαράρα] (βρομία ή αυτός που είναι μιαρός) < μεσαϊκων ρήμα «μαγαρίζω» (βρομίζω, μολύνω θηλικό < αρχ. «μεγαρίζω» (αποδίδω λατρεία ευρισκόμενος σε μέγαρο)]. Δηλωτική είναι επίσης η παλαιά ονομασία «Τελώνια» της σημερινής Αντισσάς (το σημερινό της ονόμα αποτελεί λόγια μετονυμασία του 1927³³). Η λέξη «τελώνια» προέρχεται από την αρχαία λέξη «τελωνεά» και έμφασης να σημαίνει «τα πνεύματα που καραδοκούν να αποστάσουν τις

ρίζα ρήσκ-, με αλλαγή στην αιολική διάλεκτο την ι σε α. Το ρήμα ρήσκω σημαίνει «λέγω»³⁴, και το παράγωγο ουσιαστικό σημαίνει «ομιλά, μίθως αλλά και «χρηστός»³⁵. Στη Θράκη αναφέρεται το Ρητοκύνθινον όρος, όπου υπήρχε ιερό της Ήρας και του Απόλλωνα. Στην ίδια περιοχή υπήρχε και τόπος με δρύες και σπήλαιο (όπως και η περιοχή του «Σπήλαιου», που ανήκε στον Ορφέα⁴². Η επιμολύνση του εδαφονύμιου Φαύνα γεννήθηκε στην περιοχή. Πιθανώς όμως να προέρχεται από την ινδοευρωπαϊκή λέξη *bhagos*⁴³ < αρχ. ελλην. «φτηγός» (αιολικός και δωρικός τύπος «φαγός»), λατ. *fagus* < δρυς⁴⁴. Το ίδιο τοπωνύμιο το συναντάμε ξανά κοντά στην αρχαία Αντισσά. Άστ τημειαθεί πάντας ότι το προσωπωνύμιο «Φαύνη» απαντάται μόνο στη Θράκη (Αλεξανδρούπολη και Ορεστιάδα). Η ύπαρξη λοιπόν των δύο παραπάντων ποτωμών υποδηλώνει θρακική παρουσία στην περιοχή.

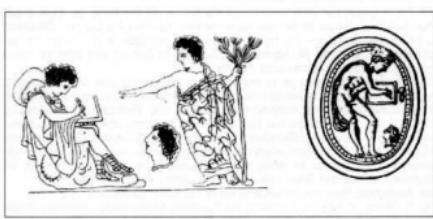
Πότε όμως λειτούργησε το μαντείο⁴⁵? Η λατρεία του Ορφέα πρέπει να άρχισε τον 8ο-7ο αιώνα π.Χ., την εποχή δηλαδή που έκινησε η γενικότερη λατρεία των μυθικών πρώτων και πολύ μετά από την εποχή που έζησε ο ίδιος ο Ορφέας (λί-

7. Συσχετισμός οργάνωσης χώρων των αρχαίων ναών (1), του μαντείου της Διδαώνης (2) και «Ξηλώνιου» Αντισσάς (3) (σχέδιο Β. Χαριστ.).

ψυχές από τους ψυχοπομπούς αγγέλους»³⁶ κατά την ανάβαση τους στον ουρανό³⁴. Με αυτή τη σημασία απαντά για πρώτη φορά τον 4ο αιώνα μ.Χ.³⁵ Η διδιάκανα μετάβασης της ψυχής από τον έναν κόσμο στον άλλο με την παρεμβολή διαφόρων θεοτήτων θυμίζει έντονα τις ορφικές διδασκαλίες³⁶. Πιθανώς λοιπόν το οικανύματος αυτό να επιλέχθηκε από τους χριστιανούς λόγω της ανάμνησης αρχαίας χρήσεως λατρείας στην περιοχή³⁷. Ετσι μπορεί να εξηγηθεί και η ύπαρξη μυζαντινού μοναστηριού από το σπήλαιο περιοχή, δεδομένης της γνωστής συνήθειας των χριστιανών να ιδρύουν ναρ ή μην στις περιοχές όπου βρίσκοταν προγονούμενος αρχικό ιερό. Δύο εδαφονύμια της περιοχής, όπως άλλωστε και ο Ορφέας³⁸, έχουν πιθανός θρακική καταγωγή: τα Ράσκα και η Ράσκας. Η ρίζα *raskus* που σημαίνει «γρήγορος, ευκίνητος»³⁹. Πρόκειται για χαρακτηρισμό που θα μπορούσε εύκολα να αποδοθεί σε κάποιουν ήρωα. Ο Ράσκος και ο Ρασκούπορης ήταν βασιλείς της Θράκης (1ος αιώνας π.Χ.). Σύμφωνα με άλλη ετυμολογία, εξάλλου, η λέξη προέρχεται από τη

γιο πριν από τον Τρωκό Πόλεμο⁴⁶. Ο Κόνων αναφέρει ότι ο τάφος της κεφαλής του ορφέα αποτελούσε αρχικά χώρο λατρείας ήρωα, ήρωας⁴⁷. «Οι λατρευόμενοι ήρωες συμβούλευαν, [...] προστάτευαν τις καλλιέργειες, [...] δίνανε χρηστούς, [...] και κυρίως θεράπευσαν»⁴⁸. Αυτή η αρχική λατρεία (που θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε πρώτωμα Ορφισμό) προηγήθηκε του ορφικού κινήματος, του θρησκευτικο-φιλοσοφικού ρεύματος που γεννήθηκε τον 6ο αιώνα π.Χ. στην Αθήνα⁴⁹. Ο πρώτος Ορφισμός, σύμφωνα με ορισμένους μελετές, σχετίζεται με τη σαμανιστική θρησκεία των Θρακών και των Σκυθών⁵⁰, με τους οποίους οι Αιολεῖς ήρθαν σε επαφή στα μέσα του 7ου αιώνα π.Χ., με την ίδρυση αποικιών σε θρακικά εδάφη που έλεγχαν τη θαλάσσια και χερσαία πρόσβαση στην Προποντίδα (Σηστάς, Αλωπεκόνης, Σίγειο, Μάδυτος, στη

9. Αιστράτη: παράσταση από ερυθρόμορφη κύλικα του 5ου αι. π.Χ. Δεξιά: κόσμημα των ελληνιστικών χρόνων από χαλκόδρονο.

10. Αττική ερυθρόμορφη υδρία του τελευταίου τετάρτου του 5ου αι. π.Χ.

Θρακική Χερσόνησο, και Αίνος, στις εκβολές του Έβρου⁵¹. Κοντά στην Άνω υπήρχε η «Ζώνη», που αναφέρεται ως τόπος με δρύες και σπήλαιο του Ορφέα⁵². Είναι λοιπον πλανάντι οι άνθρωποι να γνώρισαν τη λατρεία του ήρωα-σαμάνων από τους Θράκες και από εκεί να τη μετέφεραν στη Λέσβο, ή οι ίδιοι οι Θράκες να εγκαταστάθηκαν στην νησί⁵³, όπως υποδηλώνει ο μύθος της κεφαλής και της λύρας του Ορφέα που έφεραν από τον Έβρο⁵⁴. Η κοινή λατρεία του Ορφέα συνεβαλέψει πιθανώς και στη σύσκιψη των ήδη αριμενικών σχέσεων των δύο λαών⁵⁵, προκατατίθεται να αντιμετωπίσουν την απειλή άλλων αποικιστών (ίσως των Αθηναίων, που την εποχή εκείνη είχαν κατακτητικές βλέψεις στο Σγιούρο⁵⁶). Η λατρεία του Ορφέα απλώθηκε έτσι σαν «προστατευτικό δίχτυ» από τη Θράκη ως τη Λέσβο, οριοθετώντας ταυτόχρονα τα αιολικά εσδόφη⁵⁷. Από τη λέσβο του Ζωνιών πάνω π.Χ., σε νέα απόποιασμα του Αλκιονί, έχουμε και την παλαιότερη ασύρματη αναφορά του ονόματος του Ορφέα στην αρχαία γραμματεία⁵⁸. Η λατρεία του ήρωα στο νησί φαίνεται πως ήταν πολύ διαδεδομένη. Έμεινες μαρτυρίες για αυτό είναι η ονομασία ενδός μητρώα του έπους [«Ορφείος»]⁵⁹ και ενδός πατούμου («Ορφείτης»)⁶⁰, που παραδίδεται από επιγραφές. Ακόμα και ο Πιτακός πλειάνων να χρησιμοποιούσε καποίες ορθικές πρακτικές, όπως είναι η τελετουργική χρήση σκάλας⁶¹ (για τους Θράκες η σκάλα, γνωστό σαμανιστικό σύμβολο⁶², είχε θρησκευτική σημασία⁶³), και σύμφωνα με ορισμένους μελετητές⁶⁴, αποτελούσε μέρος του τελετουργικού των ορφικών μυστηρίων. Η διακοπή της λειτουργίας του μανειτού από την Απόλλωναθα δια πρέπει να αποδοθεί, κατά τη γνώμη μας, στην ίδρυση ενός ανταγωνιστικού μανειτού του θεού στην Λέσβο. Το μοναδικό μανείτο που αναφέρεται στην αρχαία γραμματεία είναι αυτό του Ναταιού Απόλλωνα⁶⁵, που τοποθετείται στη σημερινή Κλοιοπέδη, και ιδρύθηκε - σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα - στα τέλη του Ζωνιών π.Χ.⁶⁶ Το μανείτο λοιπόν του Ορφέα πρέπει να λειτουργήσει από τις αρχές ως τα τέλη του Ζωνιών π.Χ. περίπου⁶⁷. Τα χρονικά αυτά δρώμενα συμφωνούν απολύτως με το γεγονός της υπάρξει στο απήλαιο οστράκων της αρχαϊκής περιόδου, και, ταυτόχρονα, στη σέριδον πλήρους απουσίας στράκων μεταγενέστερων χρόνων⁶⁸.

Λαμβάνοντας υπόψη, λοιπόν, ότι τα οπίλαια κατά τους ιστορικούς χρόνους αποτελούσαν ιερά, η Διάμυρόρωτη του «Στηλίου» υμένων με αυτή των μανειών, τις περιγραφές του μανειτού του Ορφέα από την αρχαία γραμματεία, τα τοπωνύμια που παραπέμπουν σε χρήση λατρείας θρακικής προέλευσης, αλλά και τις συμφωνία της χρονολογικής προέρδουσης, και, ταυτόχρονα, στη σέριδον πλήρους απουσίας των ανασκαφικών μεταγενέστερων χρόνων⁶⁹.

Λαμβάνοντας υπόψη, λοιπόν, ότι τα οπίλαια κατά τους ιστορικούς χρόνους αποτελούσαν ιερά, η Διάμυρόρωτη του «Στηλίου» υμένων με αυτή των μανειών, τις περιγραφές του μανειτού του Ορφέα από την αρχαία γραμματεία, τα τοπωνύμια που παραπέμπουν σε χρήση λατρείας θρακικής προέλευσης, αλλά και τις συμφωνία της χρονολογικής προέρδουσης, και, ταυτόχρονα, στη σέριδον πλήρους απουσίας των ανασκαφικών μεταγενέστερων χρόνων⁶⁹.

Εποικονόμησε το οπίλαιο αποτελείται από μεταγενέστερες και αιώνες, και ως μόνο γνωστό αρχαιοί ιερό του Ορφέα, αυτού του τόσο φημισμένου θρησκευτικού πρώτου, που επέρεσε στο πνεύμα του Νικόδημου, του Πιναγόρα, του Επιτεδολή και του Πλάτωνα και αποτέλεσε σύμβολο πολλών ποιητών και μουσικών του αιώνα μας. Η ανακάλυψη του μνημείου αυτού στη Λέσβο την αναδεικνύει σε οπινοτικό ορφικό κέντρο των αρχαϊκών χρόνων.

Σημειώσεις

* Ευγραφούστων την Pascalle Durand και τους Μάκη Λεύκη και Βασίλη Κουμαρέλη για την ανεκτίμητη βοήθειά τους. Για την επιγραφούσα των τοπωνυμίων συμβιβουλτικώς, μεταξύ άλλων, και το λιαροκό λεξικό της Νέας Ελληνικής Λέξησας, της Ακαδημίας Λέξην, πια την Βοηθεία της Ακαδημίας Πολιτικών Καποδιστρίου, δεν διευθύνονται της Κέντρου Ελληνικής Λογοτεχνίας, της Καρδιναλίας Αθηνών, πηγαί ουγγαρικότης Βερμίου, Εγγυότερος εφεδρών, επίσης, στον Εικατόριο Αποτέλεσμα για την υποδειξη των τοπωνυμίων της περιοχής.

1. Η υπάρξη του οπίλαιο του αποθετέλεται από τον Μ. Ελευθερόδηλο, Λεύκος, Μυτήνη 1981, σ. 62, και τους Χ. Χουτσών - Θ. Χουτσών, Στηλήκαια και άλλα καρποτικά φωνόμενα της Λέσβου, Μυτήνη 1992, σ. 32.

2. Αντιπροσωπευτικό δείγμα περιουσιαλλήθηκε και παραδόθηκε στην Κ' ΕΠΚΑ (αρ. πρωτ.: 1089/11-4-2000).
3. W. Lamb, *Excavations at Thermi in Lesbos*, Cambridge University Press, Cambridge 1936.
4. Lamb, ο.π. Επίσης: W. Lamb, «Antissa», *BSA* 31 (1930/1931), σ. 166-178, και *BSA* 32 (1931/1932), σ. 4-17.
5. Lamb (1930/1931) και (1931/1932), δ.π.
6. Γ. Σταυρόπατος, «Τα ντολμένη της Απολλίας», *Coryphai* (Οκτώβριος 1999), σ. 66 και φωτ. «ντολμένη Ριάσα».
7. N. K. Μουτσόπουλος - Γ. Δημητρακάλη, «Τα ντολμένη στη Γαλασιάντα της Σαμοθράκης», Πρακτικά Συμποσίου Η Ιστορική αρχαιολογική και λαογραφική ερεύνα για τη Θράκη, Σαντορίνη-Καστοριά-Αλεξανδρούπολη 1985, Ιδρυμα Μελετών Κρητονούπολης του Αιγαίου, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 132-137. Τα ντολμένη της Σαμοθράκης κρητονούπολη στη Μέση προς Υπερτερού Χαλκοκρατούτη.
8. I. Μουτσόπουλος, «Ο μανούσας της Λέσβου», Εταιρεία Αειθαλικών Μελετών, Μυτήνη 1989, σ. 153.
9. X. Χαρόπης - P. Durand - M. Αζέντης - A. Χαρίτης, «Η γη παλαιολιθικής εγκατάστασης στην Λέσβο», Αρχαιολογική και Τεχνές 76 (2000), σ. 83-87.
10. Στη Μέση - και Υπερτερού Χαλκοκρατούτη πατημάνη χρηματοποιημένη κυρίως για τοπες και λατρείες - Σ. A. Trenier - P. Dereure, *Les Civilisations égéennes du néolithique* et de l'âge du Bronze, PUF, Paris 1989, σ. 132. Ο Κ. Θ. Σωτηρόπουλος, Εισαγωγή στην Αρχαίαν Ελληνικήν Ιστορίαν. Οι μεταβοτικοί κράνη που από της Μυκηναϊκής εις την Αρχοντική Περίοδο, Βιβλοθήκη της Εθνίκης Αρχαιολογικής Εταιρείας, Αθήνα 1983; P. Faure, *Fonctions des cavernes Crétaises*, Boccard, Paris 1964.
11. W. Burkert, Αρχαία Ελληνική Θρησκεία, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993, σ. 76-79.
12. H.W. Parke, Ελληνική Μαντεία, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1979, σ. 33-35.
13. Η ελειτούργια ιερά απένταν 5-12 χλμ. από την πόλη. Πολλά από τα διοιστήρια ιερά ιερά του ελιγμού κοντά ανήκουν σε μια αιστοκό θέση (Μαρούσι Σάουν, Αιγαίκι, Κλέφρος, Διδύμη Σάουν, Ολυμπία, Διαδόνη κ.ά.). Μ. F. de Polignac, Η γένηση της αρχαίας ελληνικής πόλης, MIET, Αθήνα 2000, σ. 47. Πολλά με αστικά ιερά ιερά ιερά συνειδέντων πάνω στη ερήμη της Χαλκοκρατίας στην περιοδεία περιπολίας συνειδέντων, όπ. 53.
14. Τα λεπτά καλυπταριώνα τερριφ αγγεία της Αντιούπη, η Lamb το συνδύει με την υπεράιη ιερού, βλ. Lamb (1930/31), ο. παρά την πόλη. Το παρόν αιώνια αγγεία την ιδία αγαπά από τη Λέσβο, ίδιας από τον θώ βο από πάνω π.χ. βλ. J.N. Coldstream, Εγειρατήρια Ελάσσα, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1997, σ. 349. Στη Ναυάρω πρησμοποιημένα κυρίως ως αφερμάστη στην Αρφόδιτη και στον Απόλλωνα, βλ. Lamb (1930/31), σ.λ. Σημειώνεται το βέδο κείμενα των Petrie και Gardner αναφέρονται στον S. Spencer, «Early Lesbos between east and west: a 'grey area' of Aegean archaeology», *BSA* 90 (1995), σ. 301, σημ. 213.
15. R. Martin - H. Metzger, Η Αρχαϊκή περιχώρα της Ελλήσης, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1992, κρ. «Μανιτάρια λατρείες», και ειδικότερα σ. 62-63.
16. Δ. Ευγανάθης - Σ. Δακάρη, «Το ιερόν της Δαλδώνης», *AE* 1959, σ. 46 (σημ. 1), σ. 122 (σημ. 1), σχεδίων 38, 95 και πινακών 6 του Β. Χαροπή.
17. Στους Δελφούς υπήρχε διαχωριστικός τοίχος ανέμενα στην αίθουσα παραμονής του επικουρού και στο άβατο. Βλ. Στέφανος Βαζανάς, Σάουν 224,1, Μαρ. δ. σ. 44-45.
18. Βαζανάς, *Georgikai 4.526*: Λουκιανός, *De Salutatione* 51.1: Οβίδιος, *Metamorphoses* 11.150: Ερατόστενος, *Katasteroitērion* 1.24H: Διάρρηγος, Κονίου, Συρῆτης (αναφέρεται στη «Βιβλιοθήκην του Φωτίου» 186-140-40); Ψευδόποιτορος, *Hieroi πατομάς* 3.4.2: Φανούλις, Αποστόλου 1.11: Νικόμεδος, *Terasphontes*, *Excerpta* 2.70: Ευστέφιος, Παρεκβαλός (σχ. Διανούσου Περηπότημα, 536.3)· Φλάδρος Φλάδροττας, το επί της Τυανά Απολύμων 4.14.1 και Ηρακλίου 703.22 και 713.15.
19. Ο Αντίγονος Καρύστιος (Βοι αιώνας π.Χ.) [Ιστορίαν Παραδόσιων Συναγωγή 5.1.1] παραπέτασε στην μικρόνεα, σημερινή γραμμή του Μητρώου του Μητρώου Λεόπαδα: «Ο δέ Μεράπις, ο τα λεπτάκια συγγέρασσε, φημοί της Αντιούπης, ον ώ τόποι μιθολογεύσαται και δείκνυται ότι πάρος την ξενάγωνται της Ορφέως Λεύκης».
20. Γα εις Τυανά Απολύμων 4.14.1.
21. Ηρακλίς 703.22.
22. Στο ίδιο.
23. Γα εις Τυανά Απολύμων, δ.π.
24. Αιγαίκεντον und Sammeling Lurwig περι Βασιλεία (Ελληνική Μυθολογία, «Οι Ηρες», Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1986, σ. 297).
25. A. Furtwängler, *Die Antiken Gemmen*, τόμ. 1, 2, Giesecke & Derient, Leipzig-Berlin 1900-1901, σ. 43, Adolf M. Haakken, Amsterdam 1964-65.
26. Φλάδρος Φλάδροττας, Ηρακλίου, δ.π.
27. Για τη χρήση της λέξης «κολωνά» με την έννοια του οπίλαιο, βλ. Ξεχ. Ηαβδ. 53.1: «κολωνά δι πατερας και οπήλαιος, ταύτων και Ομηρού». Οι διάφορες φωνές εφεδρών, επίσης, το χρήσιμον ουγγαρικόν Βερμίου, πολλά βιβλία υπονομεύουν 11.2. W. Woyrsch, *Geographia Greco-paegna*, Νοτικά Βιβλία, Μενούνια, Μενούνια 1900-80.
28. Αιγαίκεντον, Προς την ουγγαρικήν και πολλά βιβλία υπονομεύουν 11.2.
29. P. Grimal, Λεύκη της Ελληνικής και Ρωμαϊκής Μυθολογίας, Université Studio Press, Θεσσαλονίκη 1980, Λήμνα «Ιερός». Π. Λεκάκης Διδύμου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1985, σ. 198. Ο σχολαστικής του Βιργιλίου Στρεβλός αναφέρεται ότι τα ρυματά οφείλονται στις φωνές των ουγγαρικών ιερών.
30. P. Grimal, Λεύκη της Ελληνικής και Ρωμαϊκής Μυθολογίας, Université Studio Press, Θεσσαλονίκη 1980, Λήμνα «Ιερός». Π. Λεκάκης Διδύμου, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1985, σ. 198. Ο σχολαστικής του Βιργιλίου Στρεβλός αναφέρεται ότι τα ρυματά οφείλονται στις φωνές των ουγγαρικών ιερών.

- τερα το βιό Liber. Bā, J.E. Harrison, *Pragmata for the study of Greek religion*, Princeton University Press, Princeton, 1991, σ. 526-527. Το οικουμένο «Αέβρος», πιοντάν υπό Τριποδούνια, στην Κορώνη, σπηλή «Άνθη» και στην Κύπρο. Ως προσωνισμό την Ελάσθα συναντάται σε μία μόνο περιήγηση στην περιοχή της Νέας.
31. Ενδιαφέρονταν εναντίον το γεγονός της θαυμάτων, στην περιφέρεια Ράουν, ιστορικού της Ζωδούπολης Πηγής. Την πέμπτη της Ζωδούπολης Πηγής (Λαζαροπαταρακούσι) - Παρασκευή Διοκανινόπολης στη Λέσβο (περιοχή της Αργαρίτης) και στη Θράκη υπάρχει το έμβιο της ταυρούσσας, πικάνω κατάλοιπο της Λαστρίδης του Διονύσου: ΒΑ. ΓΝ. Αικατερίνηδης, Νεοελληνικές αμαρτητές διώνες, διδακτορική διατριβή, Αθήνα 1979. Ο κ. Δ. Κοινοφάρδος μέσα πλάτανοφόρος δύο όπων την περιοχή της Λαστρίδης «Κοτανάνη», 2,5 χιλ. βορειοανατολικά του Στήλαιου, την παραμονή της Κοιμητήριας της Θεοτόκου. Η παλαιά την ζωνάρια «Θαύβα» θυσίαντας ταύρους.
32. Γ. Μητρανιώτης, Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας, Κέντρο Αελιανογλώσσας, Αθήνα 1988. Βλ. επίσης Ευστράτιος Σγάλης Ομορφά Οδύσσεα 1.13.40.
33. Π. Φραγκούλης, Η Αντίστα, Αθήνα 1995, σ. 208.
34. Ν.Γ. Πλάτητης, Πολυδύναμης 2, Εργαλεία Αθηνών 1965, σ. 1234.
35. Κύριλλος Θεολόγος, Πέρι ερδουν φωταὶ καὶ περὶ δευτέρων παρουσιῶν 77,1073 42.
36. Οι Θρακοί τοποθετούσαν χρυσά ελεύθαια γύρω από το λαιμό του νεκρού, τα οποία εφέραν χρυσαργείους οδηγούς για την αίρεση μεταβοτής της ψυχῆς του στον Κάτω Κόσμο, Bā, Guthrie, ὅ., α. 173. Στην Αἴγινη γνώνταν η κρίσι της ψυχῆς του νεκρού. Από εκεί την περιοχή του ανέβην «Δανειον» ή «Τροποτάρα». Παρέδιδαν την ψυχή σε ωρό σάρμα, σύμφωνα με την ορφαϊκή δοξασία της μετενάσκωσης, Bā, E. Rhoda, *Psyche*, Harcourt, Brace & Company, Inc., New York 1925, σ. 204, σημ. 124, και Σουάδη, Λήμνη «Τροποτάρες».
37. Την ίδια εργάτη δίνει και ο Σ. Αναγνώστης, Αθηνάς Οδός, Σύμηρον 1850.
38. Ο Ορφέας αναφέρεται ως γος του Οίταρου, βασιλιά της Θράκης, και συνήθως αποκαλείται με θρακική ενδυμασία.
39. I. Duridanov, «The Language of the Thracians», στο <<http://curiaanthius.tripod.com/~Grosnitzj/thrac/index.html>>. Εντυπωτικό προκλήτη η παρούσα της ίδιας ρίζας και εννοιώς στο αλαζικό (στροφή) ρήμα γατά (τρέχει), στο προσεπινύμιο Ράσκο και στο τοπωνύμιο Raskovici: Bā, F. Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, Heidelberg 1927, αναφέρεται στην Κ.Ε. Οκονόβιδη, Τοπωνυμική της περιοχής Ζαγορίου, Πανεπιστημιούκοινων, Ιωαννίνες 1991, σ. 541. «Ράσκο» εξαλύθη αναφέρεται η Σερβία των 120 αιώνων μ.Χ. Επίσης τακή ή γατά σημαίνει γρύφονς στα δανεύα, στα σουηδικά και στα παλαιά γερμανικά, Bā, C. D. Buck, *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*, Chicago University Press, Chicago 1980. Στην Ελλάδα, το προπονωμένο Ράσκο απαντάται στη Μακεδονία (Σέρρες, Δράμα) και στη Μυταλίνη. Ράσκο επίσης ονομάζουν ένα γρηγόρο και ευκίνητο είδος αγριοκάτσικου στην Ικαρία.
40. Απόλλωνος, Ουρακρός Λειχεν και Ητύγος:
41. Εγκυλοπαδεία Πάτρων, Λαρύρων, Μαρτάνικα (Ερμηνευτικό και Ετυμολογικό λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας), 22, λίμνη «ρήπτης» και «ρήπται».
42. Νικανόρος, Θράκης: «Στην ίδια περιοχή βρέθηκε επιγραφή με το όνομα του Ορφέα». Bā, B. Isaac, *The Greek Settlements in Thrace until the Macedonian Conquest*, Brill, Leiden 1986, σ. 129, σημ. 27.
43. Buck, ὅτ.
44. Οι ντομές ονομάζουν την περιοχή και Φάνες και την ορίζουν από εκεί που αρχίζουν οι δρόμοι.
45. Οι θεωρήσουμε ιστορικά υπηρετείς: ως ιεροτρόφορες του Φεδροτρόπου στον Ηράκλιο, τότε θα πρέπει το μαντείο μπήκε από την Υπερθάνα Χαλκοτρόπια, αφού απ' αυτή, όπως μέσω πλάτροφορεις ο συγγερώνεις, προήλθε το χρυσόγλυπτο για την κατάληψη της Τροιας, με τη βοηθεία των θεών της Ηρακλού που είχαν οι Φεδροτρόποι στην Αίγανο. Οι άνθρωποι επίσης από το μαντείο έδωσαν χρυσόγλυπτο στον Κύρο ΙΙ (θεός αιώνων π.Χ.) Φεδρος Φεδροτρόπος, Bā, σημ. 20. Χωρίς πάντας να μπορούμε να το αποκλείσουμε, δεν μπορούμε και να ειπωτείς βέβαια για την ιστορική ακρίβεια των στοιχείων που παρέβατε ο μαριώδος συγγραφέας. Ο Ηρακλός του παρακρέπτηκε από μία συνεχή έκθετη αυτοτρική αρχαιολογικών και ιστορικών πληροφοριών ώστε από τον Τρακικό Πλάσιο, ενσυγχέμανσης θνήσκων που (Πόσι: του απαντώντες και πολλά βιβλία συγγράψανταν 11.21) για το ότι τη λίρα του Ορφέα φυλαττούσαν για πολλά χρόνια στη Μυταλίνη, σε ερημό του Απόλλωνα («έπια πόλι για ουδέσθια συντίγη»), μεριά που την αποτελεί με δύο ο γιος του Πιττακού Νεάσσων. Επτά, στην ποποτηθήσαντο το περιστατικό στα οργάκια του βου οινών π.Χ. που είναι και το πο πενθόν, δεν είναι μόνο για χρονολογήσεις την «Φερί» της λύρας (της κεφαλής) στον Τώ αιώνα π.Χ.
46. Ελλήνικος ο Άνθειος, Βούτη-Ιάσοβας Φ 1, 4, F fragment 5a και 5b: Ευσέβως, Ενταγματική προπαρασκευή 10.11.29.
47. Κόνια, Διηγήσεις, ὅτ.
48. Bā, θ. 340. Βλ. ενδεικτικά, για τη λατρεία των μυθιών πρώων: C.M. Antrobusso, *An Archaeology of Ancestors: Tomb Cult and Hero Cult in Early Greece*, Rowman & Littlefield, London 1995. Burkert, ὅ., σ. 424-446. Collettanea, ὅ., σ. 452-458. Rhode, ὅ., σ. 115-155. Bā, de Polignac, ὅ., σ. 179-201.
49. Για τη γέννηση του ορφικού μιανταίματος, βλ. Αιγαλικόπετρα Guthrie, ὅ., σ. 11-14.
50. Οι ομάδες αποικελώντα διαδεδομένο φανέμενο του 70 αιώνα π.Χ. Ονομάζονται «άντες» ή «καθερέτες» (π.χ. Αθαρί, Ζόλιμος ο Θράκης, Αιρατάος ο Προκονήτης, Ερμόποιος των Κλαδιώνεων, Επινενούς ο Κόρης). Οι περισσότεροι (όπως και ο Ορφέας) διεκδικούσαν την καταγωγή τους από τον Απόλλωνα και δεωρεύονταν πάσια εργάσια στην Ελάσθα από το Βόρδα, από τη χώρα της «Υπερβολέων» (Σκύθες), που ήταν η αρχαία πατρίδα του θεού. Κανί σημείω το πρώτου Ορφείου και του Σαμανίου που ήταν δύο μεγάλη πάνει σε δύρια δύση και ποινά. Ο αναχωρησμός (σύντα στη σπηλιά), το ταύτιση στον Κάτω Κόσμο, προκειμενούν να ουδείς μια φυτή, η δερματοσίσιμη, η μαντική (και μάκιτσα την ηπιτονιάτια), οι μουσικές και ιατρικές ικανότητες, η κληρονομική μεταβοτήση

σαμανιστικών ιδιοτήτων και η μαντική κεφαλή. Bā, E.R. Dodds, Οι Ελλήνες και το Παράλογο, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1996, σ. 95-113; K. Meuli, *Scythica*, Hermes 70 (1953); E. Mirescu, Ο σαραντήνος και οι αρχαίες τεχνικές της έκστασης, Χατζηκούλης, Αθήνα 1978, σ. 274-275.

51. Isaeus, ὅ., σ. 141-197.

52. Bā, ὅ., σημ. 41.

53. Οι πατέρες του Πιττακού, στον Υγράσιο από τη Θράκη, υπήρξε βασιλίς της Μυταλίνης (Ηρακλίδης, Περι παρασκέυας, 3, 2.856-29). Αυτό σημαίνει ότι οι Θράκες υπήρχαν στην τοπικά διακούνια από τις υρεχές, ως του θεού του θεού του οινού π.Χ. (η βασιλική κατοικία της Μυταλίνης στη μέση του 7ου αιώνα).

54. Τα έσοδα θεωρούνται ως τερευπικαγγαία λατρευτικά αντικείμενα. Στα αρχαϊκά χρόνια επικράτησε η απολή στα απεικόνισμα καπέλων μαρτηρίου στη μάσκα πρώιμης η ημέρας, Bā, C. Casson, *The Technique of Early Greek Sculpture*, Oxford Clarendon Press, Oxford 1933, αναφέρεται στον Guthrie, ὅ., σ. 241. Η εισηγήση ως νέας βρηκότης, με μεταβολή μάλιστα του μαντείου των δελφίνων, μετα την εμφάνιση ενός έσοδου στην θάλασσα, σήμανε πολλά πράγματα στην θρακική εδάφος. Οι πανάρχειες βέβαια σχετίζονται με την αρέσκεια που έθετε η θράκη δια την θέση την θεραπεία της θρακικής λατρευτικής. Είναι γνωστό ότι οι Αιγαίοι αποκαλούσαν τη θρακική μιατυρανία, πράγμα που δεν έχουν κάποια λατρευτική βασικότητα των Καβερίων μιατυρανίας.

55. Η σήρη της Λέσβου με τη θράκη ανήγειται στον κοινό πατέραντο του Βορειοανατολικού Αιγαίου της Πρώιμης Χαλκοτρόπιας, Bā, Xr. Ντημέας, Οι Πολιτισμοί του ΒΑ Αιγαίου, Ερμηνευτικό Λόγοτυπο, Αρχοντικό Μυταλίνης, 4, λήμνη «Αιγαίου Πολιτών», Ειδομένη Αθηνών. Στα μέσα του 7ου αιώνα π.Χ., οι Αιολεῖς της Λέσβου ιδρύουν αποικίες στη θρακική εδάφος. Οι πανάρχειες βέβαια σχετίζονται με την αρέσκεια που έθετε η θράκη δια την θέση την θεραπεία της θρακικής λατρευτικής.

56. Τα έσοδα θεωρούνται ως τερευπικαγγαία λατρευτικά αντικείμενα. Στα αρχαϊκά χρόνια επικράτησε η απολή στα απεικόνισμα καπέλων μαρτηρίου στη μάσκα πρώιμης η ημέρας. Οι θράκες δια την θέση την θρακική εδάφος. Οι πανάρχειες βέβαια σχετίζονται με την αρέσκεια που έθετε η θράκη δια την θέση την θεραπεία της θρακικής λατρευτικής.

57. Η σήρη της Λέσβου από τη θράκη ανήγειται στον κοινό πατέραντο του Βορειοανατολικού Αιγαίου της Πρώιμης Χαλκοτρόπιας, Bā, Xr. Ντημέας, Οι Πολιτισμοί του ΒΑ Αιγαίου, Ερμηνευτικό Λόγοτυπο, Αρχοντικό Μυταλίνης, 4, λήμνη «Αιγαίου Πολιτών», Ειδομένη Αθηνών 18 (Μυταλίνη 2000), σ. 115-122. Αναφέρονται εξαλύτως σε επιγραφές της ελληνιστικής εποχής ερείσεις των Καβερίων μιατυρανίας με καταγωγή από τη Μυταλίνη, την Ερέδη και τη Μηνήμη, Bā, Δ. Λαζαρίδης, Λαζαρέτης και η Περιφέρεια της Αργαρίδης, Αθηνάς Τεχνολογίας Ομίλος, Αργαρίδη 1971, σ. 26. σημ. 33. Παρόλας, η άνθης της μουσικής και της ποίησης του 70 αιώνα π.Χ. στην Λέσβο δενίγει καλλιτεχνικές επιρροές από τη θράκη, που συμπέριεται με τον Στράβωνα (10.3.17): «Από δύο μελλοντικούς πολέμους και τους ρυμύνους και η μουσική πατέρα θράκια και Αιδηψοι νευρόμενοι». Φαίνεται μάλιστα ότι ο Αιγαίος είχε εποπτεύσει τον Εβρό στη θρακική παράδοις, τις αρχαιότητες του Οιρέα στη Μυταλίνη, Bā, Δ. Λαζαρίδης, Λαζαρέτη 1965 (repr. 1966).

58. Isaeus, ὅ., σ. 162.

59. Πιετούνται ότι η λατρεία των πρών συχνά εξυπηρετούσε πολιτικούς στόχους για την εδραίωση εδωδικών δικαιωμάτων, Bā, de Polignac, ὅ.

60. Αλαζάρης, tr. B.-E. Dieni, *Anthropos γύρις Graecie*, fasc. 1, Teubner, Leipzig 1949.

61. IG XII suppl. 138 (σύμφωνα με την ανασύνθεση του Kern, «Ο[λ]Ορφείος», κατ' άλλους, «Τερέφωνος»), αναφέρεται στον H.G. Buchholz, *Methymna*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz 1975, σ. 229.

62. IG XII 2.129.2.

63. Αιγαίνας, Ποινή Ιατρία 2.29.1.

64. B.A. Cook, *Songs*, Cambridge University Press, Cambridge 1914.

65. Το φανέμενο της παράξης συνδυάσμενη λατρείας του Απόλλωνα με κάποιους πρώτους (όπως υπονοεί για την περίπτωση του Ορφέα) τη φύλαξη της λήρας του στον τόπο της Αιγαίνας στη Μυταλίνη), κατ' «εν συνεχείᾳ της επικόπτης» των πρώτων της θεού είναι το θεόντανο θεόντανο (π.χ. περίπτωση Καρύανθα, Αμφιρροίου, Πτοείου, Ιαυούντου, Υακύνθου). Bā, P. Lerebours, *L'antiquité Grecque*, Livre de Poche Ραφαέλ, Αθήνα 1973, σ. 207. Ησσός, ὅ., σ. 99.

66. Σχάλη, Αριστοφόρη, Απέρειο 145b.6.

67. A. Arzhnikov - Αλ. Αιγαίνα, Αρχαιολογικό Μουσείο Μυταλίνης, Υπουργείο Πολιτισμού, Μυταλίνη 1999, σ. 50.

68. Ομηρικής λατρείας του Ορφέα στη Λέσβο δεν διακόπτει. Μαρτυρία για την άνωμη λατρεία του Ορφέα στη Λέσβο αποτελεί το μαριώδιο μωσαϊκό που βρέθηκε στην «Οίκα του Μενάνθου» στη Μυταλίνη, το οποίο αποκειμένο του Ορφέα με φρυγανική ενδυμασία, μέσα σε ένα οικτύπαλο πάπια, που εκφέρει πιθανώς καπάσια κοσμηματική μιατυπική αρχαϊκή συλλογή. Πιθανόλογος είναι ότι το χώρο πέριπτο ο μωσαϊκός είχε λατρευτή χρήση, Bā, I.D. Konstant, Αιγαίνα πολιτισμός, Εστρατός, Αθήνα 1973, σ. 111-113.

69. Τα απτά αγάλματα φράσουν να εισάγονται στη Λέσβο κυρίως από τον 6ο αιώνα π.Χ., την πολιτική δηλαδίζου που οι Αιδόροι ανέπτυξε συμμαχικές σχέσεις με την Αθηναϊκή της απειλής των Περσών.

The “Spelios” of Antissa: The Oracle of Orpheus on Lesvos

Ch.V. Charissis – A.B. Charissis – B.A. Charissis

According to ancient sources, the oracle of Orpheus in Lesvos Island was famous in antiquity. However, its exact location has remained unknown until today. The authors of this article present new evidence and data which can very probably identify the cave (= spēlios) of Antissa on the west Lesvos with the popular oracle.